До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.051
Національної академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора Галагана Володимира Івановича на дисертацію Якимчук Ольги Володимирівни на тему «Представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Відгук підготовлений на підставі вивчення тексту дисертації та опублікованих за темою дисертації праць.

Актуальність теми дослідження. Відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України, учасниками кримінального провадження, поряд з фізичними особами, у певних випадках також є юридичні особи. У низці випадків ці особи реалізовують свої права через представників, тож від якості законодавчого регулювання інституту представництва юридичних осіб значною мірою залежить можливість використання юридичними особами своїх прав. Попри це норми процесуальних кодексів, які регулюють інститут представництва, не повною мірою узгоджені між собою, мають місце прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві щодо представництва юридичних осіб тощо. Таким чином, сучасний стан законодавчого регулювання інституту представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні України важко назвати досконалим. Розбіжності серед науковців та практичних працівників у розумінні сутності законодавчих норм щодо представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні не сприяють їх правильному й однаковому застосуванню.

Крім цього, інститут представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні досі не був предметом комплексних дисертаційних та

монографічних досліджень в Україні (зокрема, не досліджувалися такі питання, як поняття «представництво юридичних осіб» та «представник юридичної особи» у кримінальному провадженні, характерні ознаки представництва юридичної особи у кримінальному провадженні, особливості відповідальності представника). Зазначені обставини свідчать про актуальність обраної дисертанткою теми дослідження.

Підготовлена дисертація відповідає науковим програмам, планам, вона узгоджується з положеннями Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, а також з Переліком основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Ознайомлення з дисертацією надає підстави стверджувати, що структура дослідження, запропонована О. В. Якимчук, є логічно побудованою та належно обґрунтованою, а результати дослідження є аргументованими й переконливими. Дисертанткою використано значну кількість наукової літератури (326 джерел), зокрема зарубіжної, присвяченої темі дослідження. Крім цього, нею ґрунтовно досліджено закордонний досвід представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні та проаналізовано всі переваги й недоліки правового регулювання інституту представництва юридичних осіб.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення судової практики Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України, судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2017–2020 роки, матеріали 130 кримінальних проваджень за участі юридичних осіб, розглянутих

судами України за 2016–2020 роки, результати опитування 851 респондента, серед яких юрисконсульти, адвокати, судді, науковці, прокурори тощо, опрацювання статистичних звітів за 2016–2019 роки Малиновського районного суду міста Одеси, Рівненського міського суду Рівненської області та Шевченківського районного суду Харківської області щодо якісного складу представників юридичних осіб у кримінальних провадженнях.

З позиції офіційного опонента, дисертанткою вдало сформульовано мету дослідження – визначення особливостей представництва юридичних осіб, виявлення законодавчих недоліків у регулюванні цього інституту, розробка положень, спрямованих на вдосконалення законодавства з питань представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні, а також рекомендацій для застосування їх у практичній діяльності.

Для досягнення цієї мети чітко виокремлені дослідницькі завдання, що відповідають елементам структури роботи: 1) розкрити становлення та розвиток представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні; 2) з'ясувати поняття та ознаки представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні; 3) здійснити класифікацію представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні на основі критеріїв, які якомога більше розкривають особливості цього виду представництва; 4) сформулювати поняття «представник юридичної особи у кримінальному провадженні»; 5) визначити передумови та підстави для виникнення та припинення представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні, а також розробити процесуальні вимоги до особи для набуття статусу представника юридичної особи у кримінальному провадженні; 6) визначити обсяг повноважень представника юридичної особи у кримінальному провадженні; 7) встановити порядок та підстави притягнення представника юридичної особи до відповідальності; 8) охарактеризувати закордонний досвід у сфері правового регулювання представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні; 9) виявити

недоліки та прогалини вітчизняного правового регулювання представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні та розробити на основі проведеного дослідження відповідні рекомендації щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної діяльності, спрямовані на ефективне здійснення представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні.

Постановка мети та завдань наукової роботи є чіткими й зрозумілими, відповідають загальним вимогам та в цілому досягнуті, а висновки є належним чином обґрунтованими.

Не викликають зауваження й окреслені об'єкт дослідження, яким визначені кримінально-процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням представництва прав і законних інтересів юридичних осіб – учасників кримінального провадження, та предмет дослідження – представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні.

Дисертанткою вдало обрано методологію дослідження, що охоплює філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Зокрема, під час написанні роботи використані історичний метод (при дослідженні становлення представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні через призму різних типів державності та етапів розвитку цього інституту), загальнонауковий діалектичний метод (дав змогу проаналізувати функціональні та організаційні основи здійснення представництва юридичних осіб), логічно-граматичний метод (для тлумачення окремих положень законодавства), метод моделювання та формально-юридичний метод (застосовано при формулюванні пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства), статистичні методи (дозволили дослідити судову практику та якісну структуру представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні).

Таким чином, обґрунтованість і достовірність отриманих дисертанткою результатів, висновків та пропозицій забезпечена використанням широкого кола

наукових джерел, різноманітних методів наукового і практичного дослідження поставлених перед собою завдань.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вона насправді є першим комплексним дослідженням з питань, пов'язаних з представництвом юридичних осіб у кримінальному провадженні України.

Вимогам наукової новизни відповідає переважна більшість із задекларованих положень, що містяться у рубриках «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку». До найбільш вагомих результатів дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають внесок авторки в розроблення зазначеної проблематики, слід віднести такі положення, висновки і пропозиції:

уперше:

– сформульовано поняття «представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні» як врегульовані нормами кримінально-процесуального законодавства правовідносини, що полягають у здійсненні представником юридичної особи від її імені та в її інтересах процесуальних дій з метою захисту її прав та законних інтересів, реалізації її процесуальних обов'язків у рамках кримінального провадження;

– визначено поняття «представник юридичної особи у кримінальному провадженні» як дієздатної фізичної особи, яка є самостійним учасником кримінального провадження, а також прокурора у визначених законом випадках, що здійснює захист прав та законних інтересів юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та юридичної особи, яка бере участь у кримінальному провадженні в процесуальному статусі заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт на підставах визначених кримінально-процесуальним законодавством на всіх стадіях кримінального провадження;

– обґрунтовано необхідність передбачення підстав для представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні арбітражним керуючим;

– обґрунтовано необхідність приведення кримінально-процесуального законодавства у відповідність з цивільно-процесуальним, господарсько-процесуальним законодавством щодо самопредставництва юридичної особи;

удосконалено:

– систему класифікації представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні за характером обов'язку, підставою виникнення, обсягом повноважень представника, процесуальним статусом юридичної особи, видом юридичної особи, рівнем професійності представника, стадіями кримінального провадження, правовим статусом представника;

– правовий статус представника юридичної особи як самостійного учасника кримінального провадження через призму його повноважень, підстав набуття та припинення ним представництва, а також відповідальності;

– систему передумов і підстав для набуття та припинення статусу представника юридичної особи у кримінальному провадженні, зокрема юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

– систему ознак представництва, зокрема представництва юридичних осіб, які дозволяють відокремити цей вид представництва від інших видів процесуального представництва;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо визначення ґенези становлення представництва у кримінальному провадженні через призму розвитку юридичних осіб;

– обґрунтування необхідності введення обов'язкової участі представника юридичної особи у кримінальному провадженні;

– обґрунтування права заявника (юридичної особи) на представника;

– пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України, які дозволять усунути низку недоліків законодавства, що регулюють притягнення представника юридичної особи до відповідальності.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в одинадцяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, одна – в зарубіжному періодичному виданні, та шести тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій.

Зазначене дозволяє позитивно оцінити аналізовану дисертацію, самостійність її виконання, належний теоретико-методологічний рівень, достатність елементів наукової новизни. Однак в цілому загальна позитивна оцінка рецензованої наукової праці дозволяє звернути увагу й на спірні або дискусійні положення, що потребують свого пояснення чи більш детального обґрунтування, а також висловити низку зауважень:

1. У підрозділі 1.3 (с. 77–78) та інших частинах дисертації неодноразово йдеться про арбітражного керуючого як представника юридичної особи за своїм правовим статусом. Більше того, у науковій новизні визначено як вперше обґрунтування необхідності передбачення підстав для представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні саме арбітражним керуючим. Водночас, в роботі неодноразово йдеться також про інших осіб – розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора. Тож виникає питання – чи можуть ці особи з огляду на процесуальне унормування бути представниками юридичних осіб і чи потрібні для цього спеціальні умови.

2. Дискусійним й таким, що потребує додаткової аргументації, вбачається твердження дисертантки про спірність положення, що «…накладення грошового стягнення за правопорушення у процесуальному законі створює новий вид юридичної відповідальності – процесуальної, який досі невідомий юридичній науці» (підрозділ 2.4, с. 151). Але випадок із накладенням грошового стягнення у разі нез'явлення на виклик без поважних причин або не

повідомлення про причини свого неприбуття є далеко не єдиним випадком застосування грошового стягнення як процесуальних санкцій за КПК України. Тому навіть вилучення з цього Кодексу норм про вказані грошові стягнення не змінить ситуації із існуванням процесуальної відповідальності.

3. Однією із пропозицій дисертантки щодо внесення змін в КПК України є запровадження випадків обов'язковою участі представника юридичної особи шляхом його призначення через центри вторинної правової допомоги (підрозділ 3.2, с. 189–190). Водночас, така позиція не повною мірою відповідає статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», у якій не передбачено юридичних осіб серед суб'єктів, яким надається така правова допомога. У зв'язку з цим вбачається за доцільне пропонувати внесення змін і доповнень не лише до КПК України, а й до зазначеного Закону.

4. Аналізуючи проблеми відповідальності представника юридичної особи у кримінальному провадженні, а саме накладення грошового стягнення (глава 12 КПК України), дисертантка зазначає, що склад правопорушення (невиконання процесуальних обов'язків) охоплюється статтею 185^3 КУпАП (прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України) та статтею 185^4 КУпАП (злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора)» (підрозділ 3.2, с. 194). Тут варто наголосити, що порушення процесуальних обов'язків все ж не повністю охоплюється цими нормами, оскільки прояв неповаги до суду може відбуватися не лише під час здійснення процесуальних дій в суді й взагалі в судових стадіях кримінального провадження, а й під час досудового розслідування і може полягати у невиконанні законних вимог слідчого, прокурора, що у статті 185^3 КУпАП («Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України») не визначено.

5. На думку офіційного опонента, дисертантка в окремих випадках не висловлює своєї авторської позиції з дискусійних питань. Наприклад, на с. 101

нею досліджені питання монополії адвокатури щодо представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні, наведені дані анкетування, проте відсутня чітка позиція щодо вказаної проблеми.

Висновки. Сформульовані зауваження у переважній більшості мають дискусійний характер та суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку розглядуваної дисертації. Дисертація Якимчук Ольги Володимирівни на тему «Представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні» є завершеною комплексною монографічною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати, що вирішують конкретну наукову проблему, яка має суттєве значення для кримінальної процесуальної науки. Зміст дисертації відповідає науковій спеціальності (081 «Право»). Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою, у ньому відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає вимогам МОН України для такого виду наукових робіт. За своєю актуальністю, новизною, постановкою та вирішенням проблем дослідження, теоретичним рівнем і практичною корисністю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів дисертація повністю відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – Якимчук Ольга Володимирівна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Опонент –
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
доктор юридичних наук, професор **Володимир ГАЛАГАН**

«7» квітня 2021 року.

ЗАСВІДЧУЮ
Начальник ВК